

**Раъно Ташпулатовна УРАЗОВА,**  
Ўзбекистон халқаро ислом академияси  
Диншунослик ва жаҳон динларини қиёсий  
ўрганиш ЮНЕСКО кафедраси, тарих  
фанлари номзоди

## ГЕНДЕР ВА ЗАРДУШТИЙЛИК

**Аннотация:** Ушбу мақолада шарқ қадимияти ва Европа антик даврларидаги гендер тушунчаси, унинг таърифи, маъносининг талқини устида баҳс-мунозаралар ҳамда мазкур тушунчанинг луғавий маъноси таърифланган.

Шунингдек, зардуштийлик авеста жамиятида илоҳиёт (пантеон) даражасида функционал гендер таснифи зардуштийлик маъбудалари Чиста, Ардвӣ Сура, Аши каби кўп функцияли хусусиятлари гендер универсаллиги орқали тушунилгани илмий тадқиқ қилинган.

**Калит сўзлар:** Гоҳлар, Аҳура Мазда, Яштар, Ясна, Ардвӣ Сура, Аши, Спента Армаитий, Хаурватат, Амеретот, Ашах, Митра, Вахумана, Эзгу ният.

**Аннотация:** В статье описывается понятие гендера в восточной и европейской античности, его определение, дискуссии по интерпретации терминологического и лексического значения этого понятия.

Научно изучено функциональная гендерная классификация на теологическом (пантеонном) уровне в зороастрийском авестийском обществе зороастрийские богини, такие как Чиста, Ардвӣ Сура, Аши, понимаются через гендерную универсальность.

**Ключевые слова:** Гаты, Ахура Мазда, Яшты, Ясна, Ардвӣ Сура, Аши, Спента Армаитий, Хаурватат, Амеретот, Ашах, Митра, Вахуман, Благая мысль.

**Abstract:** This article describes the concept of gender in Eastern and European antiquity, its definition, the debate over the interpretation of its meaning and the lexical meaning of this concept.

Functional gender classification at the theological (pantheon) level in Zoroastrian Avestan society Zoroastrian goddesses such as Chista, Ardvi Sura, Ashi are understood through gender universality.

**Key words:** Gathas, Ahura Mazda, Yashts, Yasna, Ardvi Surah, Ashi, Spenta Armaiti,

Haurvatat, Ameretat, Ashah, Mitra, Vahumana, Good Intention.

Гендер тушунчаси атрофида, унинг таърифи, маъносининг талқини устида баҳс-мунозаралар давом этмоқда. Ҳолбуки, гендер масаласи, унинг маъно-мазмунига муносабат турличалигига қарамай, шарқ қадимияти ва европа антик даврларидан бошланган. Аввало, гендер тушунчаси жамият ҳаётининг антропологик моҳияти нима, деган саволга жавоб беришдан бошланади. Антропологик ёндошув эса, инсоният ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олади. Зеро, жамият биргина емиш учунгина яшамайди. Унинг эҳтиёжлари ғоят мураккаб. Булар индивид ва жамият муносабатлари доирасида қондирилади. Индивид эса ўзининг ижтимоий ҳолати, жамиятдаги ўрнини англаш, идентифик жихатдан бир хил эмас. Айни шу бир эмаслик тушунчасидан келиб чиқиб, гендер масаласини жинслар ўртасидаги тафовутга, ниҳоят, янада торроқ, аёллик идентификлигига боғлаб тушуниш юзага келган. Бу ҳам бежиз эмас. Гап шундаки, ҳозирги замон фанида феминистик ижтимоий ёндошув, жамиятда аёл зотининг ўрни, тенглик, аёлларнинг эркинлиги таъминланишининг оқибати ўларок, эмансипация ғоялари ёйила боргани сари гендер масаласи бир ёклама қараш тенденцияси етакчилик қила борди. Ҳолбуки, гендер масаласи инсонларнинг жинсий тафовутидан қатъий назар умуман ижтимоий конструктивлик асосида жамият ҳодисаси сифатида баҳоланиши лозим. Қолаверса, гендер тушунчасининг луғавий маъносида латинча *генус* (genus) сўзи борки, бу “*уруқ-аймоқ*” демакдир ва эркалик ҳамда аёллик масаласи тарихнинг турли босқичларида ҳар бир жамиятдаги аниқ вазиятдан келиб чиқиб ўрганишни тақозо этади. Бунинг боиси гендер муаммоси кўптармоқли ижтимоий масала экандир. Шундан келиб чиқиб, гендер масаласини, аёл ёки эркак бўлиб туғилиш унинг илоҳий тақдири деб қараш ҳозирги социологияда танқид қилинмоқда. Жамиятда гендерлик баҳосига дохил барча ҳолат ижтимоий ҳаёт ҳосиласидир.

Гендер тенглиги ғояси жамият мафкураси орқали мустақамликка интилиб келган. Бу ғоянинг ижтимоий татбиқига турли жамиятлар турлича ёндошганлар. Масалан, зардуштийлик авеста жамиятида илоҳиёт (пантеон)

даражасида функционал гендер таснифини кузатиш мумкин. Агар Митра, Варахран каби улуғ ва қудратли маъбудларга Ахура Мазда иродаси билан борлиқни ёвузликлардан ҳимоя қилиш функцияси юклангани ҳолда, Ардви Сура Анаҳита, Аши каби маъбудаларга аёллик гендер мартабаси берилган. Уларнинг вазифалари доираси жуда кенг талқинга эга. Бу хусусият маъбудаларни функционал жиҳатдан чекламайди. Айниқса, Ардви Суранинг ибтидо онтологик моҳияти азалий аёл деб қаралса ҳам, аслида унинг инсониятга берадиган неъматлари Ахура Мазданинг чексиз имконларининг кўпи билан ҳамоҳанг. Масалан, имонли Хвовалар хонадони пешволари Ардви Сурадан илтижо қилиб сўраган нарсалари, бойлик ва йўрға отларга эга бўлишди. Зардушт ўз ватанидан қувғин бўлгач, Даития дарёси (Амударёнинг номларидан бири) бўйида туриб, бир қўлида барсман навалари дастасини, иккинчисида сут ва муқаддас хавм ичимлиги тутиб Ардви Сурага илтижо билан ўзи бошпана сўраб бораётган мамлакати Баҳди подшоси Виштаспнинг қалбига имон, фикрига динни жо қилишни сўрайди. Демак, Ардви Суранинг шундай қудрати борки, ҳатто, инсоннинг қалби ва руҳи майдонида ҳам таъсир кучига эга. Бугина эмас, Ардви Сурага ҳатто, Ахура Мазда ҳам мурожаат этади ва дейди: “Парвардигор Ахура Мазда Ардви Сурага Арянам Ваэжуда, Даитиянинг бўйида ... Муқаддас Ардви Сура, менга шундай имкон бер, Пурушасп ўғли Зардушт Спитама кўнглига менга имон келтириш фикрини қўй солиб. Фикри, сўзи, амали бўлсин доимо ғолиб” [1:126]. Шу вазиятни гендер назарияси бўйича таҳлил этсак илоҳий функция жиҳатидан Зардушт давридан анча аввал ҳам Ахура Мазда култи, ғайб илоҳий тимсол мавжуд бўлган. Ҳамонки, Ахура Мазда Ардви Сурадан Зардушт қулфи дилини имон учун очишни сўраб турган экан, бу вазиятни зардуштийлик қарор топиши арафасида рўй берган дейиш мумкин. Зеро, бу ўринда Ардви Суранинг мақоми гўё Ахура Маздадан ҳам баланд [5: 481].

Булардан ташқари Ардви Сурага яна бир қатор функциялар юкланадики, булар чиндан ҳам феминистик ўлчамлар талабларига жавоб берган ҳолда Зардуштдан кейин дин пешволари, муъбадлар томонидан Яшт китоби мазмунига тўлдиришлар қилиб киритилгандир. Булар қуйидагилар: Ардви Сура аввало дарё, у қадди осмонга етиб турган Хукаря чўққисидан

қудратли оқим бўлиб келади. Ёвуз девларга қирон солади. Нону ризқ ўстиради. Подаю сурувларни тўйдиради. Бойликлар ундиради. Ер саҳнини уфққа дўндитради. Асотирий Ворукаш денгизини тўлдириб, тўлқинларини осмонга етказади. Ардви аёллар ҳомийси. Уларнинг пуштини фарзанд билан тўлдиради. Туғмоғида халоскор бўлади. Аёл кўксини сутга тўлдиради. Эр уруғини баракотли қилади. Хонадон, қавм, қишлоқ, эл, юрт тинчлигини ҳимоя қилади ва ҳоказо. Демак Авеста китобида шундай қатламлар борки, булар зардуштийликнинг қадимий асотири босқичидаги диний тасаввурлардан Ахура Мазданинг ягоналиги ғоясигача ораликда мураккаб ўтиш босқичига ишорат қилади. Бу ўртада Ардви Сура сингари қудратли маъбудага эътиқод унсуридан Ахура Мазданинг ўзи ва у танлаган пайғомчиси Заратуштра ҳам манфаат топган қилиб кўрсатилади. Бу ҳолнинг гендер ғоясига кўра баҳосига келсак, зардуштийликка қадар културларнинг функционал чегаралари дастлаб туташ ва синкрет ҳолда давом этган. Зардуштийлик қарор топгач, бу универсум аста-секин феминистик талқин томон сурила борган [1:126].

Аши, Чиста мабудаларининг Ардви Сурадан фаркли жиҳатлари зардуштийлик амалиёти давомида дастлабки универсал гендерликдан феминистик талқин томон жиддий сурилган. Масалан, Аши омад фариштаси мақомига эга. У имонли бандаларга яқинлашса, ортларидан юрса, ёндошса, уларга албатта бахт ёр бўлади. Шу ўринда Ашининг Ардви Сура билан вазифадошлиги кўзга ташланади. Аши алқовида бир қанча зардуштий имонли зотлар Ашидан ўзларига бахт тилаб, омад сўраб мурожаат қилдилар. Дуоларни ижобат қилиш функцияси аслида Ахура Маздага тегишли бўлсада, Аши бу вазифани Ахура Мазда билан бўлишгандек туюлади.

Маъбуда Чиста масаласига келсак, сўзимиз бошида исломга қадар Марказий Осиё, Ўрта Шарқ минтақаларида етакчи ўрин тутган зардуштийлик (Мазда Ясна) диний, фалсафий-ахлоқий таълимот унинг асосчиси Заратуштранинг ниятига кўра умумбашарийликка даъвогар бўлгани таъкидланган эди. Қуйида маъбуда Чиста шаънига айтилган алқовнинг изоҳли маъно ўгирмасини келтирамиз. Бундан мақсад Чистанинг Ардви Сура, Аши каби кўп

функцияли хусусияти илк зардуштийлик боскичлари учун гендер универсаллиги орқали тушунилганини кўрсатишдир [10:84-92].

Авестада маъбуда Чистага бағишланган алқов бор. У *ўта*, *энг* каби орттирма даражали сифат ясовчи ёрдамчи сўзлар қўшилган ҳолда *имонли* ва *муқаддас* маъбуда деб таърифланади [4:175]. Чистани Аҳура Мазда ва унинг азал ва абад сифатлари Амеша спенталар (ҳамиша барҳаёт муқаддас зотлар) биргаликда яратишган. Яратиш функциясининг Аҳура Мазда билан Амеша спенталар ўртасидаги шериклик орқали ифодаланиши Чиста маъбудасининг Зардуштдан аввал ҳам мавкеи баланд бўлганидан далолатдир. Чиста Аҳура Маздага этикод қилгувчиларнинг жаннатий Ҳақлари - Арта Ваҳишта (Ордубихишт) шарафига яралган юксак мақомли маъбуда хисобланган.

Заратуштранинг ўзи Чиста алқовида бу маъбуда шарафига намоз бағишлагани ҳақида ёзилган. Зеро, Арта Ваҳишта намознинг эзгу ниятини шу лаҳзадаёқ Чистага етказди, у намозхонни ва барча одамларни хавф-хатардан халос этиб, эҳсонларини мақбул қилади, дуоларни ижобат қилади. Чиста муқаддас, оқила, машхур, доимо эзгу амалга шай, чакқон ва ғайратли. Таҳорати доимо бутун ва мукаммал покиза зот. У – Аҳура Мазда ихлосмандлари Арта Ваҳиштасининг (жаннатий Ҳақиқатининг) кафолати.

Зардушт тонг саҳар, субҳидамда Чистага намоз баҳшида қилди. Мана Зардуштнинг дуоси: “Тахти равонингдан тур, эй Чиста! Ўлмас малоикалар манзили Гранў Дманидан чик! Эй, энг имонли Чиста, Мазда ато (маъбуда), Ҳамиша барҳаёт малоикалар кафолатидаги Муқаддас зот! Агар менинг олдимда бўлсанг, етиб олай, мени кут. Ортимда бўлсанг, менга етиб ол! Бори дунё бўлсин бизга хайрихоҳ, токим имконида бор. Юрган йўлларимиз борида доимо бўлсин равон. Тоғлардан ошсак агар йўлкалар бўлсин тайёр. Ўрмонларда бизларни адаштирмасин ағёр. Бехатар кечайлик тошқин дарёлар” [8: 255-259].

Артабон инсон, Ҳақ йўлида аҳдида собит инсон Зардушт изидан намозга туриб дейди: “Чистанинг порлоқлиги, унинг шарафини улуғлаб, мен ҳам аҳдимга муносиб эҳсонлар қилай, ижобат йўлида мақбуликка лойиқ эзгу ишлар қилай ва Мазда иродаси ва муқаддас Ўлмас малоикалар қўли билан бунёд

бўлмиш Чистага бағишлай. Мен Мазда ва муқаддас малоикалар яратган Чистага Хаума шарбатлари ва қўлда барсман боғлами билан эҳсон келтиргум. Тилимни равон этиб, муқаддас дуолар билан, қайноқ покиза нафасим, ширин калом ва яхши амалларим билан намозим йўллай” [1:126].

Жамоа Зардушт ўргатган сўзлар билан намозга туради: “Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик. Муқаддас ўлмас малоикаларни яратган Маздага намоз йўллайлик. Аҳура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи Ҳаққа намоз бағишлайлик. Арта Ваҳишта намознинг эзгу ниятини шу лаҳзадаёқ Чистага етказгай, у намозхонни ва барча одамларни хавф-хатардан халос этиб, эҳсонларини мақбул қилсин, дуоларни ижобат айласин. Чиста муқаддас, оқила, машхур, доимо эзгу амалга шай, чакқон ва ғайратли. Таҳорати доимо бутун ва мукаммал покиза зот. Аҳура Мазда ихлосмандлари Арта Ваҳиштасининг (жаннатий Ҳақлиги) кафолатидир”.

Эзгу ўй, Эзгу сўз, Эзгу амал йўлида Зардушт намозини кимга баҳшида қилди? Бу муқаддас малоикаларни яратган Маздага ва (у яратган) Чистага эди. Зардуштга Чиста чакқон оёқлар берди, хушёр қулоқлар берди, қўлларини бақувват қилди, вужудини соғлом ва кучли қилди. Зардуштга юқориси ва куйи оқимлари бир-биридан чексиз олис (яъни, жуда узун), минг одам бўйича чуқур Рангха дарёси суви остидан туриб сув юзидаги қилча ингичка ва нозик тўлқинни ҳам кўра оладиган Капа балиғи кўзининг ўткирлигини ато айлади” [10:84-92].

“Чистанинг порлоқлиги, унинг шарафини улуғлаб мен ҳам аҳдимга муносиб эҳсонлар қилай, ижобат йўлида мақбуликка лойиқ эзгу ишлар қилай”, - дейди артабон (Ҳақпараст имонли инсон). “Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик. Муқаддас ўлмас малоикалар яратган Маздага намоз йўллайлик. Аҳура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи Ҳаққа намоз бағишлайлик...”.

Эзгу ўй, Эзгу сўз, Эзгу амал йўлида намозини Зардушт кимга баҳшида қилди? Бу Мазда ва муқаддас малоикалар яратган Чиста эди. Зардуштга Чиста чакқон оёқлар берди, хушёр қулоқлар берди, қўлларини бақувват қилди, вужудини соғлом ва кучли қилди... Чиста Зардуштга тун зулмати ичра шаррос

ёмғир ёғиб турганда, қор бўралаб турганда, муз тўрлари ойна юзини қоплаганда тўққиз ўлка масофасича олисдан туриб, ерга тушиб қолган ингичка қилни, хатто унинг устини тупроқ қоплаган бўлса ҳам, отнинг ёлидан тушганми ёки думидан тушган қилми – ажрата олиш қудратини берди ва ҳ.к. Ушбу неъмат шарафига, “Чистанинг порлоқлигини, унинг шарафини улуғлаб мен ҳам аҳдимга муносиб эҳсонлар қилай, ижобат йўлида мақбулликка лойиқ эзгу ишлар қилай”.

“Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик биз ҳам. Мазда ва муқаддас ўлмас малоикалар яратганга намоз йўллайлик. Ахура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи ҳаққи намоз бағишлайлик...”.

Эзгу ўй, Эзгу сўз, Эзгу амал йўлида намозини Зардушт кимга баҳшида қилди? Бу Мазда ва муқаддас малоикалар яратган Чиста эди. Зардуштга Чиста чаққон оёқлар берди, хушёр қулоқлар берди, қўлларини бакувват қилди, вужудини соғлом ва кучли қилди... Чиста Зардуштга бургутнинг кўзидек ўткир кўз берди. Бургутки, тўққиз мамлакат ҳудудидек олисдан туриб игнанинг учидек кўринадиган кўз илғамас ўлжани ҳам кўра олиш даражасидаги ўткир нигоҳни Зардуштга баҳшида қилди... Бу неъмат учун намозим баҳшида қилай, намозимки, муносиб ва мақбул бўлгай [ 6:126-128].

“Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик биз ҳам. Мазда ва муқаддас Ўлмас Малоикалар яратган Чистага намоз йўллайлик. Ахура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи ҳаққи намоз бағишлайлик...”.

Волия Хвова чуқур ихлосу донишмандлик билан кимга намоз ила илтижо қилди? Эзгу ўй, Эзгу сўз, Эзгу амал йўлида намозини Хвова кимга баҳшида қилди? Хвова Мазда ва муқаддас малоикалар (Амеша Спенталар) пайдо қилган Эзгу Чистага намоз йўллади. Токи, Заратуштрага валийнеъмат Чиста унинг (одамларга келтиргувси эзгуликлари воситаси бўлмиш Ҳақ ҳукмига мувофиқ фикрлашни, Ҳақ ҳукмига мувофиқ сўзлашни, Ҳақ ишни қилмоқни ўргатсин.

Бу неъмат учун намозим баҳшида қилай, намозим бўлсин муносиб қабул.

“Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик биз ҳам. Мазда ва муқаддас Ўлмас Малоикалар яратган Чистага намоз

йўллайлик. Ахура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи ҳаққи намоз бағишлайлик...” [2:371-378].

Узоқларга (Зардушт таълимоти) Ахура Мазда Ҳақиқати Арта Ҳақлигини одамларга етказиш, уларда эзгу ниятлар уйғотиш учун жўнатилган *отурбонлар* (муқаддас оловга – Отарга, унинг ўчиб қолмаслигин таъминлашга жавобгар оташкада мулозимлари) тану жонлари соғ ва бакувват бўлишини сўраб кимга ибодат қилишади? Отурбонлар Мазда ва муқаддас малоикалар (Амеша спенталар) пайдо қилган Эзгу Чистага ҳусни қабул бўлсин дея, намоз йўллайдилар.

“Энг имонли Чистага бағишлаб намозу назру ниёз қилайлик биз ҳам. Мазда ва муқаддас Ўлмас Малоикалар яратган Чистага намоз йўллайлик. Ахура Маздага ихлос қўйганлар Арта Ваҳиштаси ҳаққи, дуоларимизни гўзал қилиб тўлдиргувчи ҳаққа намоз бағишлайлик...”.

Юрт подшоси, мамлакат ҳукмдори эл-юртининг тинчлигини сўраб, ўз танисоғлигини илтижо қилиб, кимга намоз бағишлайди? Мамлакат подшосининг, юрт ҳукмдорининг Чистага намоз бағишлаши ўзи бир неъматки, бу неъмат учун (мен ҳам) муносиб намоз баҳшида қилгайман. Мен намозни, дуо-ю такбирларни олқишлайман, Мазда ҳамда Маздани эъзозловчи муқаддас ўлмас малоикалар ҳамда жаннатий Ҳақ Арта Ваҳишта яратган ўта такво эгаси энг имонли (маъбуда) Чистани, унинг ҳаётий куч-қудратини олқишлайман. Чистага бағишланган Яшт сатрларида шундай улуғ куч-қудрат ифодаси борки, баъзи ўринларда гап олий илоҳий мақом номидан бораётгандек назаримизда.

Маъбуда Чистанинг тарихий-ижтимоий асослари ва функционал таҳлилига келсак, махсус алқов мазмунида унга ихлос, эътиқод ифодаси бўлмиш намоз ва хайру эҳсонларни амалга ошириш поғоналашган тарзда ошиб борувчи кетма-кетликда баён этилади. Яъни, Зардушт ўзидан ибрат қилиб Чистага намоз бағишлаб бундай мурожаат этади: “(Эй Чиста), ўз тахтингдан кўзғал, имонли бандалар руҳи маконидан сиртга чик, сен Чиста, энг имонли зотсан. Сени Мазда ва унинг малоикалари яратганлар. Мендан олдинда бўлсанг кутиб тур, ортимда бўлсанг етишгил менга. (Сўнгра) Мен билан сенга барча эзгуликлар имкони борича ҳамроҳ бўлсинлар. Иккимизнинг йўлларимиз

равон бўлсин (йўлларимизнинг тупроғи енгил бўлсин). Тоғ-у тошда, чўл-у биёбонда, чакалакзор-у ўрмонда йўлларимизни осон топайлик, дарё-ю анҳорларни осон кечайлик!” [8: 255-259].

Зардуштнинг ушбу сидкидилдан ўқилган намози илтижо дуолардан иборат бўлиб, эътиқодга келган имонли зардуштий ҳам Чистага намоз бағишлашга жазм этади ва ўз номидан бу маъбуда шаънига мактовлар айтади: “(Имон ваъдамга кўра) мен сенга эҳсонлар келтирдим, токи ул даргоҳингда қабул бўлсин. Чунки сен эҳсонимга энг лойиқ имонли Чистасан. Сени Мазда ва унинг ўлмас малоикалари яратганлар. Унга хаома ва сут, барсман навалари, ақлу идрок, эзгу сўзлар, эзгу дуолар бағишлаб, эзгу амалларга даъват этганлар”. Бу намоз ибратидан сўнг Чиста шаънига ибодат қилиш нияти жамоага ўтганини кўриш мумкин. Энди Зардушт эмас, “мен” эмас, “биз” олмоши орқали йўналтирилган намоз маросими Чистага эътиқод ифодасига айланади: “Биз энг имонли Чистага хайру дуолар, ихлос намозларимизни бахш этамиз. Мазда ва ўлмас малоикалар яратган Зотга намоз йўллаймиз. Биз Аҳура Маздага имон келтирганларга элтгувчи Арта Ваҳишта учун Чистага намоз йўллаймиз. Намозимиз зора ажрини тез топса, солиҳ бандаларни хавф-у хатардан асраса...”. Аҳура Мазда “мақсадни тез топгувчи, эҳсонларни қабул этгувчи, оқил, машхур, ҳар ишда чаккон ва сидкидил, муқаддас, поклик ибрати, эзгу ниятларни тез ижобат этгувчи...” каби сифатлар билан таърифланади. Шу манзарадан кейин Чиста шаънига намоз туркуми яна Зардуштдан бошланади. Жамоатга таъкидлаш мақсадида савол тарзида бошлов берилган: “Зардушт кимга муқаддас намоз йўллади? У кимки, имон учун (камарбаста), кимдирки, унинг ниятлари, сўзи, амали эзгуликдир. Бу хислатлар хурматига Зардушт кимга намоз йўллади?” [7:29]. Ушбу таъкидий саволдан кейин Чиста алқовида афтидан муъбадлар томонидан киритилган изоҳли парча келади. “Бу имонли Чистадир - Мазда ва муқаддас малоикалар яратган. У (яъни Чиста) Зардуштнинг қадамларига чакконлик бахш этган. Қулоқларини (ғайб) товушларини эшитгич қилган, кўлларига куч бағишлаган, тан-у жонини соғлом этган, кўзларининг боши ва адоғи бир-биридан жуда олис, чуқурлиги минг одам бўйини кўмгудек Ранха дарёси тубидан туриб сув юзидаги от ёлидек нозик

(ингичка) қилт этган тўлқинни кўрадиган (муқаддас балик) капанинг кўзларидек тиник қилган”. “Ушбу Чистадан ҳосил бўлган неъматлар учун, - дейилади давомида, жамоат номидан, мен ҳам (яъни, зардуштий имонли банда) Чистанинг нурафшонлигига мақбул намозлар йўллаб, шукроналар қилгумдир [9:240].

Хулоса қилиб айтганда, зардуштийлик Авестанинг гувоҳлигига кўра, илоҳий функцияларнинг гендер универсаллигидан босқичма-босқич феминистик чекловлар томон ривожини йўлидан борган. Бу тенденция Ардвиге Сура ва Ашиларда нисбатан аниқ ифода топган. Бироқ Чистанинг эзгулик бағишлаш қурби қудрати булардан кўра кучлироқ. Унинг ҳаракат доираси кенгрок ва ҳимоят қудрати баландроқ. Бунинг сабабини зардуштийлик диний амалиёти барқарор даражаларга етган пайтларда бир туркум маъбудаларнинг аёллар дунёсига ҳомийлик жиҳати кучайиб боргани ҳолда, бошқа бир туркумнинг фаоллигида гендер моҳиятнинг универсаллиги сақланиб тургани билан изоҳлаш мақсадга мувофиқдир.

#### АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Авеста. Яшт китоби. М.Исҳоқов таржимаси. Тошкент: Шарқ, 2001. -126 б.
2. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. / Асқар Маҳкам таржимаси. – Т.: Шарқ, 2001. – Б.371-378.
3. Авеста. Избранные гимны. Перевод И.М.Стеблин-Каменского с предисловием В.А.Лившица. Душанбе. 1990. -139 с.
4. Авеста: Избранные гимны // Пер. с авестийского и комментарии проф. И.М.Стеблен - Каменского. – Душанбе, 1990. - 175 с.
5. Авеста в русских переводах. Раздел зороастрийская мифология. – СПб., 1989. - 481 с.
6. Брагинский И.С. Из истории таджикской и персидской литературы. – М.: ГРВЛ., 1972. – С.126-128.
7. Исҳоқов М. Зардушт машаққати ва ислом ҳақиқати. / Гулистон, 2003. - № 1. – Б. 29.
8. Заратуштра. Учение огня. Гаты и молитвы. Подготовлена группой ученых в составе А. Шапошникова, И. Евсой, Д. Дудко. Москва: «Эксмо», 2008. – С.255-259.
9. Свами Прабхавананда. Гаты Заратустры // Священные писания Востока: Краткий путеводитель / Пер. с англ. –М.: ООО Изд. дом. «София», 2004. - 240с.
10. Уразова Р.Т. Зардуштийликда маъбудалар ва уларнинг ижтимоий-тарихий таҳлили. Тошкент: ЎзМЭ таҳририяти., 2014. – Б. 84-92.